

SKIRTUMAI TARP LYČIŲ, PROGNOZUOJANT ELGESIO IR EMOCINIUS SUNKUMUS PAAUGLYSTĖJE PAGAL ASMENYBĖS BRUOŽUS IR TĖVŲ AUKLĖJIMO STILIŲ

Rita Žukauskienė

Socialinių mokslų daktarė profesorė
Mykolo Romerio universitetas
Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. (85) 271 46 20
El. paštas: rzukausk@mruni.lt

Oksana Malinauskienė

Lektorė
Mykolo Romerio universitetas
Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Tel. (85) 271 46 20
El. paštas: oksana@mruni.lt

Straipsnyje analizuojamos vaikinų ir merginų emocinių ir elgesio sunkumų, asmenybės bruožų bei tėvų auklėjimo stilių sąsajos, bandoma nustatyti lyčių skirtumus, aiškinantis emocinių ir elgesio sunkumų numatymo galimybes. Tyrime naudojami ilgalaikio tyrimo, kuriame analizuojama prisitaikymo sunkumų raida nuo vaikystės iki paauglystės, duomenys. Tiriamųjų imtį sudarė 16–17 metų paaugliai (N = 467): 251 mergina ir 216 vaikinų. Tėvų auklėjimo stiliams nustatyti buvo naudojami EMBU (Arrindell et al., 1999), paauglių emociniams ir elgesio sunkumams – YSR 11/18 (Achenbach et al., 1991), asmenybės bruožams – NEO-FFI (Costa and McCrae, 1992) klausimynai. Rezultatų analizė atskleidė, kad merginos pasižymi aukštesniais emocinių (bet ne elgesio) sunkumų įverčiais nei vaikinai, o tėvai emocinę šilumą labiau naudoja dukterų, o ne sūnų atžvilgiu. Paaiškėjo, kad tėvų auklėjimo stilius bei paauglių asmenybės bruožai yra labiau susiję su merginų, o ne su vaikinų emociniais ir elgesio sunkumais. Regresinės analizės rezultatai parodė, kad ir vaikinų, ir merginų emociniams bei elgesio sunkumams tėvų auklėjimo stilius turi mažiau, o paauglių asmenybės bruožai (ir ypač neurotizmas) – daugiau prognostinės vertės. Remiantis tėvų auklėjimo stiliumi bei paauglių asmenybės bruožais, merginų emocinius ir elgesio sunkumus galima geriau numatyti nei vaikinų.

Pagrindiniai žodžiai: paaugliai, emociniai ir elgesio sunkumai, asmenybės bruožai, tėvų auklėjimo stilius.

Vaiko raidai daro įtaką ne tik biologiniai veiksniai, bet ir artimiausia aplinka, tėvų auklėjimo pobūdis, socialinės ir kultūrinės vertybės. Vaikų auklėjimas – tai tam tikro, specialaus elgesio su vaiku visuma, turinti įtakos vaiko elgesio rezultatams. Kita vertus, nors elgesio ir

emociniai sunkumai dažniausiai ima reikštis paauglystėje, iki šiol nėra visiškai aiškios šių sunkumų priežastys. Kai kuriais tyrimais aptinkamas ryšys tarp vaiko asmenybės bruožų ir elgesio sunkumų (Krueger and Tackett, 2003; Shiner and Caspi, 2003). Tyrimai (Buehler and

Gerard, 2002) rodo, kad tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių emociniais ir elgesio sunkumais, tačiau tyrimų, ar vaiko asmenybė gali tapti tarpininke tarp tėvų auklėjimo stiliaus ir vaiko elgesio bei emocinių sunkumų, dar nėra daug.

Auklėjimo stilių apibūdinimas

N. Darling ir L. Steinberg (1993) auklėjimo stilių apibūdina kaip stabilių požiūrių ir įsitikinimų kompleksą, kai auklėjimo stiliumi perteikiamas tėvų požiūris į vaiką. Daugeliu tyrimų nustatyta, kad tėvų auklėjimas turi įtakos vaiko, o vėliau ir suaugusio asmens savybėms (Buehler and Gerard, 2002; Arrindell et al., 1994). Nagrinėjant tėvų ir vaikų santykius dažniausiai orientuojamasi į M. Eisemann (1988) išskirtus tėvų auklėjimo stilius: atstūmimą, emocinę šilumą ir perdėtą globą.

Atstūmimas pasireiškia fizinių bausmių taikymu, vaiko, kaip individualybės, atstūmimu, priešišku, pagarbos stoka, peikimu, kritika visu kitų žmonių akivaizdoje. Atstūmimas gali pasireikšti atvirai arba slaptai. Slapta atstūmimo forma – kai tėvai tikrąjį savo požiūrį į vaiką stengiasi užmaskuoti pabrėžtinu dėmesiu arba griežta jo elgesio kontrole, taip pat fizine prievarta. Kai vaikas nepaklūsta tėvų keliamiems reikalavimams ir taisyklėms, tėvų taikomos bausmės būna žiaurios, dažnai fizinės. Mokydami vaiką naujų įgūdžių, elgesio ar kitokių užduoties atlikimo būdų, tėvai duoda direktyvius verbalinius nurodymus ir labai dažnai patys imasi atlikti tuos veiksmus, kurių vaikas yra mokomas. Tėvai dėl stipraus noro kontroliuoti situaciją dažnai nepaiso vaiko poreikių. Vaikas retai dalyvauja priimančiais sprendimais, taip pat turi mažai galimybių kovoti su savo jau padaryto pasirinkimo ar sprendimo padariniais.

Emocinė šiluma pagrįstam auklėjimo stiliumi būdinga šiluma ir dėmesys, neįkyri pagalba, pa-

garba vaiko požiūriui ir intelekto stimuliavimas. Tėvai ne tik jautriai reaguoja į pagrįstus vaiko norus ir poreikius, bet ir kelia tokius reikalavimus, kurie atitinka konkretų vaiko vystymosi amžių. Tėvų lūkesčiai ir taisyklės, susiję su mokykla, buitimi, tarpasmeniniu bendravimu šeimos kontekste, bendraamžiais ir suaugusiaisiais, yra labai aiškūs.

Perdėta globa pasireiškia perdėtu tėvų rūpinimusi, griežta kontrole, aukštais laimėjimų standartais, primestomis griežtomis taisyklėmis ir reikalavimu paklusti.

Auklėjimo stilių ir elgesio bei emocinių sunkumų sąsajos

Tyrimai rodo, kad vaikai, augantys šeimose, kuriose jaučiasi atstumti, arba kuriose tėvai yra pernelyg kontroliuojantys, globojantys, pasižymi aukštesniais depresijos ir agresyvumo įverčiais (Buehler and Gerard, 2002; Chang et al., 2003). S. R. Asher (1990) atskleidė, kad asmenys, kurie tėvų elgesį suvokė kaip atstumiantį ir jautė emocinės šilumos trūkumą, turėjo daugiau emocinių problemų, buvo labiau linkę į agresyvumą ir delinkventiškumą nei tie, kurie sulaukdavo didesnio tėvų palaikymo.

Auklėjimo stilius, įvardijamas kaip *emocinė šiluma*, siejasi su aukštesniais akademiais laimėjimais, teigiama nuostata dėl mokyklos bei mokymosi (Maccoby and Martin, 1983). Emocinė šiluma tėvų ir vaikų santykiuose teigiamai veikia vaiko socialinę kompetenciją, gebėjimą kontroliuoti savo emocijas, didina autonomiškumą ir padeda palaikyti gerus santykius su bendraamžiais. Manoma, kad šilumas bei jautrus auklėjimas vaidina vieną reikšmingiausių vaidmenų vaiko vystymesi. Neigiami emociniai tėvų ir vaikų santykiai stipriai sutrikdo ne tik šeimos vienybę, bet ir tampa smurto bei nesugebėjimo tinkamai reguliuoti emocijas priežastimi, o tai mažina vaiko gebėjimą

prisitaikyti prie aplinkos ir jos keliamų reikalavimų.

Atstumiantys tėvai yra direktyvūs, viską kontroliuoja ir reikalauja besąlygiško vaikų paklusnumo. L. Steinberg ir kt. (1994) mano, kad šis auklėjimo stilius yra susijęs su vaiko agresyvumu, socialiniu atsitraukimu nuo bendraamžių, menku pasitikėjimu savimi, vidiniu nedarnumu, emociniu neįautrumu ar nestabilumu. Atstūmimas yra susijęs ir su aukštu kontrolės bei žemu emocinės šilumos lygiu. T. L. Waldman ir kt. (1994) teigia, kad tėvų atstumtam vaikui būdingas menkas savęs vertinimas, agresyvumas, uždarumas, valdingumas, reiklumas kitiems, agresyvumo projekcija, depresinė nuotaika, neigimas. Reikia pabrėžti, kad atstūmimas (psichologinis ir fizinis) sukelia ne tik trumpalaikius, bet ir ilgalaikius padarinius. Vaikystėje patirtas atstūmimas yra susijęs su įvairiais elgesio sutrikimais paauglystėje ir brandžiame amžiuje.

G. Overbeek ir kt. (2001) nurodo, kad perdėta globa siejasi tiek su elgesio, tiek su emocinėmis problemomis ir netgi sutrikimais (agresyvus elgesys, delinkventiškas elgesys, nerimas, depresija, somatiniai nusiskundimai). G. Parker (1979) pažymi, kad perdėta globa gali būti siejama su menka socialine kompetencija ir nedrąsa siekiant nepriklausomybės, o tai gali paskatinti nerimo, depresijos, menkos savivertės, socialinės fobijos atsiradimą. Manoma, kad perdėta motinos globa turi daugiau įtakos nerimui, nei perdėta tėvo globa. Tėvų atstūmimas ir perdėta globa yra susiję su didesniais paauglių depresijos simptomų įverčiais, o emocinė šiluma – su mažesniais depresinių simptomų įverčiais (Malinauskienė ir Žukauskienė, 2004).

Iš esmės auklėjimo stiliai atspindi du svarbius elementus: tėvų jautrumą ir tėvų reiklumą vaikui (Maccoby and Martin, 1983). Tėvų jautrumas, kuris taip pat gali būti traktuojamas

kaip šiluma ir palaikymas, apibūdinamas pagal tai, koku lygiu tėvai sąmoningai skatina vaiko vystymąsi, jo savęs reguliavimą, mokėjimą apginti savo nuomonę bei atsižvelgia į specialių poreikių tenkinimą, palaiko vaiką. Tėvų reiklumas, kuris gali būti tapatinamas su elgesio kontrole, apibūdinamas kaip vaiko priežiūra, reikalavimas laikytis tam tikros tvarkos.

Vaiko asmenybės bruožų sąsajos su auklėjimo stiliais bei elgesio ir emociniais sunkumais

Kai kuriuose tyrimuose elgesio ir emociniai sunkumai siejami su vaiko temperamento ypatybėmis. Temperamentas klasikiniu požiūriu – tai asmenybės vystymosi pamatas, jam būdingas savitas elgesio stilius, pastebimas jau ankstyvoje vaikystėje (Buss and Plomin, 1984). „Sunkus“ temperamentas apibūdinamas neigiamų emocijų ekspresija, impulsyvumu, žemu atsparumu frustracijai lygiu, nerimastingumu, baimingumu, išsiblaškymu. Būtent tai neigiamai veikia bendravimą (Guerin et al., 1997). Vaiko temperamento bruožai turi įtakos ir tam, kaip tėvai ima bendrauti su savo vaiku. Pavyzdžiui, S. B. Campbell (1979) nurodo, kad motinos, kurios vertino savo vaikų temperamentą kaip sunkų, su jais mažiau bendraudavo ir buvo mažiau jautrios jų poreikiams. J. Kagan (1984), analizavęs vaiko asmenybės poveikį auklėjimo stiliui, nurodo, kad tarpusavio bendravimo ypatumus labiau lemia vaiko charakteristikos, o ne tėvų auklėjimo stilius.

Tyrimuose, kuriuose nagrinėjama neigiama vaiko asmenybės bruožų įtaka auklėjimui, daug dėmesio skiriama neurotizmui. Nurodoma, kad vaikams, kurių neurotizmo lygis aukštas, būdingas nervingumas, baimingumas, nerimastingumas, menka savivertė, dažnas polinkis sirgti (pvz., kai nesiseka, kai patiriama daug streso, pradeda skaudėti galvą, sutrinka skran-

džio veikla), juos lengva įžeisti kritikuojant ar šaipantis. Kitaip tariant, tai keliantis nerimo lygį bei mažinantis susidorojimo su stresu galimybes veiksnys. Nurodoma, kad neurotiški vaikai dažniau verkia ir yra nerimastingi, jiems prireikia daugiau laiko prisitaikyti prie aplinkos, grupės, jie turi daugiau adaptacijos sunkumų (Lamb et al., 2002). Taip pat tokie vaikai yra irzlūs ir linkę dominuoti, agresyvūs, pernelyg užsispyrę, turi daugiau sunkumų kontroliuoti savo elgesį bei emocijas. D. W. Gueirin ir kt. (1997) nurodo, kad impulsyvumas, žemas atsparumo frustracijai lygis, baimingumas, nuovargio nebuvimas, neigiama emocijų raiška, išsiblaškytas turi įtakos tiek emocijoms, tiek elgesio problemoms.

Pastaraisiais dešimtmečiais, nagrinėjant vaikų asmenybės bruožus, pasiekta pažanga kuriant visuotinai priimtina taksonomiją (Shiner and Caspi, 2003). Penkios didžiosios dimensijos (*Big Five*) pritaikytos vaikų ir paauglių neklinikiniam vertinimui (Digman, 1994) ir siejamos su temperamentu (Rothbart et al., 2000). Tačiau nors daryta nemažai tyrimų asmenybės bruožų ir kitų kintamųjų ryšiams nustatyti, tik keliuose iš jų buvo nagrinėjami ryšiai tarp penkių didžiųjų dimensijų ir vaikų bei paauglių elgesio ir emocinių sunkumų. O. P. John ir kt. (1994) nustatė, kad ekstralūs sunkumai būdingesni berniukams, kurie yra ekstravertiški ir pasižymi menkais sutariamumo ir sąmoningumo įverčiais. R. F. Krueger ir kt. (1996) ekstralius sunkumus taip pat susiejo su menkais sąmoningumo ir sutariamumo įverčiais. Manoma, kad agresija ir depresija pasižymi aukštu komorbidiškumu, t. y. šie sunkumai dažniausiai pasireiškia kartu (Wenar and Kerig, 2000), ir kad tėvų auklėjimo pobūdis daro skirtingą įtaką mergaičių ir berniukų patiriamiesiems sunkumams. Mergaitėms svarbesnis tarpasmeninių santykių pobūdis nei berniukams, todėl jos, kai jaučiasi atstumtos tėvų,

yra labiau linkusios į depresiškumą nei berniukai (Feinberg et al., 2000; Gjerde et al., 1988). Berniukai – priešingai, į stresinę situaciją, pavyzdžiui, į tėvų atstūmimą ar pernelyg didelę kontrolę, reaguoja agresyviu elgesiu.

Kita vertus, pabrėžiama, kad vaiko asmenybė gali tapti tarpininke tarp tėvų auklėjimo stiliaus ir vaiko elgesio bei emocinių sunkumų. Asmeninės vaiko savybės stipriai veikia tarpusavio bendravimą, ypač jo kokybę. Kai kurie vaiko asmenybės bruožai gali būti laikomi apsaugančiais nuo atstumiančio ir šiurkštaus tėvų elgesio veiksniais. Asmenybės bruožų įtaka yra mažai tyrinėta ir šiuo metu stokojama tyrimų, galinčių padėti atskleisti, kaip vaiko asmenybės bruožai veikia tėvų auklėjimo stilių ar kaip vaiko asmenybės bruožai padeda jam prisitaikyti, esant netinkamam aplinkos poveikiui. J. Belsky ir R. A. Isabella (1988) nurodo, kad tėvams yra daug sunkiau nuolat jautriai reaguoti į nerimastingo vaiko poreikius, o tai ilgainiui gali lemti atstumiantį auklėjimo stilių. Impulsyvūs, neurotiški, baimingi, neigiamos emocinės raiškos vaikai labiau linkę provokuoti neigiamą sąveiką su tėvais, mokytojais, bendraamžiais, o tai ilgalaikėje perspektyvoje turi įtakos menkai savivertei bei depresijai. Priešingai, vaikai, turintys gerą humoro jausmą, paklusnūs, sukalbami ir empatiški, linksmi ir malonūs, daug geriau sutaria su tėvais, o tai savo ruožtu daro įtaką teigiamam ir tinkamam (pvz., emocinės šilumos) auklėjimo stiliui. M. E. Lamb ir kt. (2002) tyrimas atskleidžia, kad ekstravertiški vaikai greičiau prisitaiko mokykloje, jiems reikia mažiau laiko įsisavinti grupės vidaus taisykles. Aukštesniu sąmoningumo lygiu pasižymintys vaikai užmezga geresnius tarpusavio ryšius su bendraamžiais ir geriau prisitaiko mokykloje.

Apibendrinant galima teigti, kad auklėjimas – tai tėvų ir vaikų sąveika, daranti įtaką jų tarpusavio santykiams, elgesiui bei emocijoms.

Vaiko asmeninės savybės, temperamentas turi didelį poveikį tėvų savijautai, elgesiui, o tai daro įtaką tėvų ir vaikų santykiams.

Kaip matome, tyrimų duomenys patvirtina, kad yra ryšys tarp auklėjimo stiliaus ir elgesio bei emocinių sunkumų, tačiau neaišku, kur tikroji priežastis, o kur – padarinys. L. D. Eron ir kt. (1991) teigia, kad kai kuriais atvejais skirtingi tėvų auklėjimo stiliai yra sąlygoti nevie-nodo vaikų agresyvumo lygio, o ne priežastis, sukelti agresyviais vaikų reakcijas. Taigi ryšys tarp nepalankių vystymosi sąlygų šeimoje ir vaikų / paauglių elgesio bei emocinių problemų yra painesnis nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Taip yra todėl, kad dažnai elgesio ir emocinius sunkumus lemia ne vienas, o keletas kintamųjų.

Nors tyrimų, kuriuose nagrinėjamas paauglių elgesio ir emocinių sunkumų ir tėvų auklėjimo pobūdžio ryšys šeimoje bei vaiko asmenybės bruožų sąsajos su auklėjimo stiliais, elgesio ir emociniais sunkumais, daug, vis dėlto pasigendama tyrimų, kuriuose būtų analizuojamos prognostinės tėvų auklėjimo stiliaus bei vaiko asmenybės charakteristikų galimybės, numatant elgesio ir emocines problemas paauglystėje atskirai vaikinams ir merginoms. Daugumoje tyrimų neatsižvelgiama į lyties skirtumus. Todėl pagrindinis šio darbo tikslas – nustatyti, kaip tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių vaikų ir merginų emociniais ir elgesio sunkumais, taip pat išsiaiškinti, ar tėvų auklėjimo stilius ir paauglių asmenybės bruožai vienodai tiksliai gali numatyti merginų ir vaikų emocinius ir elgesio sunkumus. Daromos prielaidos, kad: 1) emocinių ir elgesio sunkumų, asmenybės bruožų ir tėvų auklėjimo stiliaus įverčiai skiriasi pagal paauglių lytį; 2) yra ryšys tarp paauglių emocinių bei elgesio sunkumų ir tėvų auklėjimo stiliaus bei asmenybės bruožų, ir šis ryšys skiriasi pagal lytį; 3) yra skirtumų tarp lyčių prognozuojant

emocinius ir elgesio sunkumus, remiantis tėvų auklėjimo stiliumi bei paauglių asmenybės bruožais.

Metodika

Tyrimo dalyviai

Tiriamųjų imtį sudarė 16–17 metų paaugliai (N = 467): 251 mergina ir 216 vaikų, besimokantys Vilniaus miesto vidurinėse mokyklose ir gimnazijose. Šiame straipsnyje naudojami tęstinio tyrimo, vykdomo nuo 1996–1997 mokslo metų Vilniaus ir Kauno miesto bei rajono mokyklose, duomenys.

1996–1997 mokslo metais Vilniaus ir Kauno miestų bei rajonų mokyklose buvo pradėtas tęstinis vaikų bei paauglių emocinių ir elgesio sunkumų raidos tyrimas (projekto vadovė prof. dr. R. Žukauskienė). Siekiant išvengti kohortos efekto, galinčio paveikti tyrimo rezultatus ir išvadas, 7–10 metų vaikai į tyrimą buvo įtraukiami skirtingais metais. Tyrimo dalyvių apklausa atliekama kiekvienais metais vasarį–balandį. Šiame darbe naudojami tęstinio tyrimo duomenys, surinkti 2000–2006 tyrimo metais, kai tiriamieji buvo 16–17 metų.

Tyrimo kintamieji ir metodikos

Elgesio ir emociniai sunkumai. Informacija apie paauglių agresiją, delinkvenciją, nerimą / depresiją, užsisklendimą, somatinius nusiskundimus buvo renkama naudojant Jaunuolių klausimyną (YSR 11/18: *Youth Self-Report*, Achenbach, 1991). YSR 11/18 klausimyną sudaro 112 teiginių, leidžiančių įvertinti paauglių emocinius bei elgesio sunkumus. Visi teiginiai suskirstyti į internalių sunkumų (nerimo / depresijos, užsisklendimo, somatinių nusiskundimų), eksternalių sunkumų (agresijos, delinkvencijos), mąstymo, socialinių ir dėmesio sunkumų skales. Kiekvienas teiginys vertinamas

3 balų skale: 0 – „netinka“, 1 – „kartais arba iš dalies tinka“ ir 2 – „labai arba dažniausiai tinka“ dabar arba per paskutinius šešis mėnesius. Bendras kiekvienos skalės rodiklis gaunamas susumavus visus atitinkamos skalės balus. Tyrimo naudojame penkias skales: nerimo / depresijos, užsisklendimo, somatinių nusiskundimų (emociniai sunkumai) bei agresijos ir delinkvencijos (elgesio sunkumai). Kitos trys YSR 11/18 skalės: mąstymo, socialiniai bei dėmesio sunkumai, nėra priskiriamos nei prie emocinių, nei prie elgesio sunkumų, todėl tyrime nebuvo panaudotos. Jaunuolių klausimyno lietuviškosios versijos visų tyrime naudotų skalių vidinis suderinamumas yra pakankamai geras: Cronbacho alpha svyruoja nuo 0,78 iki 0,84.

Tėvų auklėjimo stiliai. Informacija apie tėvų naudojamus auklėjimo stilius yra renkama naudojant EMBU klausimyną (EMBU: *Egna Minnen Beträffande Uppfostran*, Arrindell et al., 1999; Arrindell et al., 1994). Darbe naudojama trumpoji EMBU klausimyno forma, kuri yra skirta tirti vaikų bei paauglių suvokimą apie tėvų auklėjimą. Į lietuvių kalbą klausimynas yra išverstas R. Žukauskienei gavus vieno iš jo autorių, Martino Eisemanno, leidimą. Metodika apčiuota atliekant tyrimus ir rengiant magistro darbus bei publikacijas (Malinauskienė ir Žukauskienė, 2004). Klausimynas remiasi paauglių savistata. EMBU skiriamos trys skalės: atstūmimas, emocinė šiluma ir perdėta globa. Kadangi yra atskiros skalės tėvui ir motinai, iš viso naudojamos šešios skalės. Klausimyną sudaro 23 teiginiai, iš kurių kiekvienas vertinamas 4 balų skale: 1 – „ne, niekada“, 2 – „taip, bet retai“, 3 – „taip, dažnai“ ir 4 – „beveik visada“. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus teiginių įvertinimus pagal tam tikrą skalę, pavyzdžiui, perdėta motinos globa. Skalių suderinamumas yra pakankamai geras, t. y. Cronbacho alpha svyruoja nuo 0,81, iki 0,84.

Asmenybės bruožai. Informacija apie asmenybės bruožus (neurotizmą, ekstraversiją, atvirumą patyrimui, sutariamumą, sąmoningumą) surinkta, taikant NEO-FFI (*NEO Five Factor Inventory*) metodiką, kuri yra NEO PI-R (*Revised NEO Personality Inventory*, sukurto 1985 m.) sutrumpinta versija (Costa and McCrae, 1992). Leidimas versti klausimyną į lietuvių kalbą ir naudoti moksliniams tyrimams R. Žukauskienei duotas vieno iš klausimyno autorių – R. R. McCrae – ir leidyklos (*Psychological Assessment Resources*, PAR). NEO-FFI klausimyną sudaro 60 klausimų, kurių kiekvienas įvertinamas nuo 1 – „visiškai nesutinku“, iki 5 – „visiškai sutinku“, balų. Tiriamųjų buvo prašoma įvertinti, kokie jie būna tipiškose situacijose, palyginti su kitais. Klausimyną sudaro 5 subskalės po 12 klausimų. Kiekviena skalė yra išsamiai aprašyta R. Žukauskienės ir R. Barkauskienės (2006) straipsnyje „Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai“. Skalių suderinamumas yra pakankamai geras, t. y. Cronbacho alpha svyruoja nuo 0,62, iki 0,85.

Tyrimo rezultatai

Tyrimo duomenys apdoroti naudojant STATISTICA 6 programinį paketą. Buvo taikomas Studento *t* kriterijus nepriklausomoms imtims, koreliacinės analizės bei daugialypės regresijos metodai. Pirmosios analizės tikslas – palyginti emocinių bei elgesio sunkumų, tėvų auklėjimo stilių ir asmenybės bruožų įverčius pagal paauglių lytį. Antrosios analizės tikslas – nustatyti, ar paauglių emociniai bei elgesio sunkumai ir tėvų auklėjimo stilius bei asmenybės bruožai yra tarpusavyje susiję. Trečiosios analizės tikslas – nustatyti, ar yra skirtumų tarp lyčių prognozuojant paauglių emocinius bei elgesio sunkumus, remiantis tėvų auklėjimo stiliais bei paauglių asmenybės bruožais.

Tėvų auklėjimo stilių ir emocinių bei elgesio sunkumų įverčių palyginimas pagal paauglių lytį

Lygindamos tėvų auklėjimo stilių ir paauglių emocinių bei elgesio sunkumų ir asmenybės bruožų įverčius pagal lytį, taikėme Stjudento *t* kriterijų nepriklausomoms imtims. Rezultatai pateikti 1-oje lentelėje.

1-oje lentelėje pateikti duomenys rodo, kad yra nustatyti statistiškai reikšmingi motinos ($t(465) = 0,14, p < 0,001$) ir tėvo ($t(465) = 0,32, p < 0,001$) emocinės šilumos skirtumai pagal paauglių lytį. Tiek motinos, tiek tėvai emocinę šilumą kaip auklėjimo stilių dažniau naudoja, kai šeimoje auga mergaitės, o ne berniukai. Kitų dviejų auklėjimo stilių skirtumų pagal paauglių lytį nebuvo aptikta. Vadinasi, atstūmimas ir perdėta globa kaip auklėjimo sti-

liai abiejų tėvų yra panašiai naudojami tiek mergaičių, tiek berniukų atžvilgiu.

Iš pateiktų rezultatų matyti, kad skiriasi vaikinų ir merginų emocinių sunkumų įverčiai. Merginos pasižymi aukštesniais nerimo / depresijos ($t(465) = 13,22, p < 0,001$), užsisklendimo ($t(465) = 0,52, p < 0,01$) bei somatinių nusiskundimų ($t(465) = 29,66, p < 0,001$) įverčiais nei vaikinai ir šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi. O štai reikšmingi elgesio sunkumų įverčių skirtumai pagal lytį nebuvo nustatyti. Vadinasi, tiek merginų, tiek vaikinų agresyvus ir delinkventinis elgesys nesiskiria.

Rezultatai taip pat rodo, kad statistiškai reikšmingai skiriasi vaikinų ir merginų asmenybės bruožų įverčiai. Merginos turi aukštesnius neurotizmo ($t(465) = -2,83, p < 0,01$), ekstraversijos ($t(465) = -5,22, p < 0,001$), atvirumo patyrimui ($t(465) = -3,35, p < 0,01$),

1 lentelė. Tėvų (*M* – motinos, *T* – tėvo) auklėjimo stilių, paauglių emocinių bei elgesio sunkumų, asmenybės bruožų vidurkiai, standartiniai nuokrypiai ir skirtumų reikšmingumo lygmuo

Tėvų auklėjimo stiliai	Vaikinai		Merginos		Visa imtis		<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Atstūmimas (M)	9,26	2,61	9,29	2,82	9,28	2,72	0,915
Emocinė šiluma (M)	16,75	3,63	19,01	3,38	17,97	3,67	0,000***
Per didelė globa (M)	19,68	4,35	19,67	4,42	19,68	4,38	0,986
Atstūmimas (T)	9,04	3,15	9,08	3,10	9,06	3,12	0,894
Emocinė šiluma (T)	15,88	4,43	17,73	4,35	16,87	4,48	0,000***
Per didelė globa (T)	18,05	4,18	17,97	4,49	18,01	4,35	0,845
Emociniai ir elgesio sunkumai	Vaikinai		Merginos		Visa imtis		<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Nerimas / depresija	4,06	3,51	5,80	4,26	5,00	4,02	0,000***
Užsisklendimas	4,45	2,30	5,10	2,48	4,80	2,42	0,004**
Somatiniai nusiskundimai	1,50	2,00	3,14	2,90	2,38	2,65	0,000***
Agresija	7,29	4,63	7,74	4,15	7,53	4,38	0,273
Delinkvencija	3,42	2,33	3,04	2,36	3,22	2,35	0,080
Asmenybės bruožai	Vaikinai		Merginos		Visa imtis		<i>p</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
Neurotizmas	31,72	5,41	33,25	6,16	32,55	5,87	0,005**
Ekstraversija	40,69	5,35	43,38	5,70	42,14	5,69	0,000***
Atvirumas patyrimui	38,52	4,92	39,98	4,48	39,30	4,74	0,001**
Sutariamumas	38,71	5,33	41,51	4,77	40,22	5,22	0,000***
Sąmoningumas	40,71	6,29	43,39	6,09	42,15	6,32	0,000***

** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

sutariamumo ($t(465) = -5,99, p < 0,001$) ir sąmoningumo ($t(465) = -4,67, p < 0,001$) įverčius nei vaikinai.

Taigi duomenų analizė parodė, kad tėvai emocinę šilumą kaip auklėjimo stilių labiau naudoja dukterų, o ne sūnų atžvilgiu ir kad merginos pasižymi aukštesniais visų asmenybės bruožų ir emocinių sunkumų įverčiais nei vaikinai, tačiau elgesio sunkumų įverčiai abiejų lyčių yra panašūs.

Tėvų auklėjimo stilių ir paauglių emocinių bei elgesio sunkumų ryšiai

Norint nustatyti, ar paauglių vaikinių ir merginių emociniai bei elgesio sunkumai ir tėvų auklėjimo stilius yra tarpusavyje susiję, atlikta koreliacinė analizė. Rezultatai pateikti 2-oje lentelėje.

Koreliacinė analizė parodė, kad tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių emociniais

bei elgesio sunkumais. Kadangi buvo atskirai nagrinėti ryšiai pagal paauglių lytį, pastebėta, kad tėvų auklėjimo stilius yra labiau susijęs su merginų, o ne vaikinių emociniais ir elgesio sunkumais.

Analizuojant tėvų auklėjimo stilių ir vaikinių emocinių bei elgesio sunkumų sąsajas (žr. 2-ą lentelę) matyti, kad motinos auklėjimo stiliai labiau nei tėvo yra susiję su vaikinių internaliomis problemomis: nerimu / depresija, užsisklendimu bei somatiniais nusiskundimais. Kuo motina ($r = 0,22, p < 0,01$) ir tėvas ($r = 0,24, p < 0,01$) labiau atstumia, kuo motina labiau globoja ($r = 0,16, p < 0,05$) bei yra mažiau emociškai šilta ($r = -0,16, p < 0,05$) sūnams, tuo didesni vaikinių nerimo / depresijos įverčiai. Taip pat nustatyta, kad motinos atstūmimas ($r = 0,05, p < 0,05$) yra susijęs su vaikinių somatiniais nusiskundimais: kuo labiau motina atstumia, tuo daugiau vaikinai turi somatinių skundų. O tėvo atstūmimas ($r = 0,16,$

2 lentelė. Tėvų (M – motinos, T – tėvo) auklėjimo stilių ir vaikinių bei merginių emocinių ir elgesio sunkumų ryšiai

Tėvų auklėjimo stiliai	Emociniai sunkumai			Elgesio sunkumai	
	Nerimas / depresija	Užsisklendimas	Somatiniai nusiskundimai	Agresija	Delinkvencija
Vaikinai (N = 216)					
Atstūmimas (M)	0,22**	0,08	0,05	0,07	0,09
Emocinė šiluma (M)	-0,16*	-0,01	-0,08	-0,01	-0,04
Per didelė globa (M)	0,16*	0,13	0,03	0,07	0,09
Atstūmimas (T)	0,24**	0,16*	0,09	0,11	0,13
Emocinė šiluma (T)	-0,09	0,02	-0,05	0,01	-0,07
Per didelė globa (T)	0,08	0,09	0,02	0,05	0,04
Merginos (N = 251)					
Atstūmimas (M)	0,42**	0,29**	0,32**	0,36**	0,31**
Emocinė šiluma (M)	-0,27**	-0,18**	-0,24**	-0,15*	-0,14*
Per didelė globa (M)	0,38**	0,23**	0,25**	0,27**	0,33**
Atstūmimas (T)	0,39**	0,20**	0,34**	0,32**	0,19**
Emocinė šiluma (T)	-0,27**	-0,12*	-0,27**	-0,13*	-0,07
Per didelė globa (T)	0,29**	0,17**	0,23**	0,29**	0,26**

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

$p < 0,05$) yra susijęs su užsisklendimu, t. y. kuo tėvas labiau atstumia, tuo vaikinai yra labiau užsisklendę. Rezultatai atskleidė, kad nei tėvo emocinė šiluma, nei per didelė globa su vaikinų emociniais sunkumais nėra susijusios. Įdomus faktas, kad vaikinų elgesio sunkumai (agresija ir delinkventinis elgesys) nėra susiję nei su motinos, nei su tėvo auklėjimo stiliais.

Iš 2-oje lentelėje pateiktų rezultatų taip pat matome, kad tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su merginų ne tik emociniais, bet ir elgesio sunkumais. *Nerimo / depresijos* įverčių didėjimas yra susijęs su motinos ($r = 0,42, p < 0,01$) ir tėvo ($r = 0,39, p < 0,01$) atstūmimo, motinos ($r = 0,38, p < 0,01$) ir tėvo ($r = 0,29, p < 0,01$) perdėtos globos didėjimu bei motinos ($r = -0,27, p < 0,01$) ir tėvo ($r = -0,27, p < 0,01$) emocinės šilumos mažėjimu. Analogiški rezultatai gauti ir analizuojant kitus prie emocinių sunkumų priskiriamus kintamuosius: *užsisklendimą ir somatinius nusiskundimus*. Kuo labiau motina ($r = 0,29, p < 0,01$) ir tėvas ($r = 0,20, p < 0,01$) atstumia, pernelyg globoja (motina: $r = 0,23, p < 0,01$; tėvas: $r = 0,17, p < 0,01$), tuo labiau merginos yra užsisklendusios. Kuo daugiau motina ($r = -0,18, p < 0,01$) ir tėvas ($r = -0,12, p < 0,05$) suteikia emocinės šilumos, tuo mažiau merginos yra užsisklendusios. Kuo labiau motina ($r = 0,32, p < 0,01$) ir tėvas ($r = 0,34, p < 0,01$) atstumia ar pernelyg globoja (motina: $r = 0,25, p < 0,01$; tėvas: $r = 0,23, p < 0,01$), tuo daugiau merginos turi somatinių nusiskundimų. Kuo daugiau motina ($r = -0,24, p < 0,01$) ir tėvas ($r = -0,27, p < 0,05$) naudoja emocinės šilumos, tuo mažiau merginos pateikia somatinių skundų. Panašūs rezultatai gauti ir nagrinėjant tėvų auklėjimo stilių bei elgesio sunkumų ryšius. *Agresijos* įverčių didėjimas yra susijęs su motinos ($r = 0,36, p < 0,01$) ir tėvo ($r = 0,32, p < 0,01$) atstūmimo, motinos ($r = 0,27, p < 0,01$) ir tėvo ($r = 0,29, p < 0,01$) perdėtos globos didėji-

mu bei motinos ($r = -0,15, p < 0,05$) ir tėvo ($r = -0,13, p < 0,05$) emocinės šilumos mažėjimu. Taip pat pastebėta, kad kuo labiau motina ($r = 0,31, p < 0,01$) ir tėvas ($r = 0,19, p < 0,01$) atstumia ar pernelyg globoja (motina: $r = 0,33, p < 0,01$; tėvas: $r = 0,26, p < 0,01$), tuo labiau merginos pasižymi delinkventiniu elgesiu. Kuo motina ($r = -0,14, p < 0,01$) yra emociškai šiltesnė, tuo mažiau merginos yra linkusios į delinkventinį elgesį. O štai tėvo emocinė šiluma nėra susijusi su merginų delinkventiniu elgesiu ($r = -0,07, p = 0,26$).

Paauglių asmenybės bruožų ir emocijų bei elgesio sunkumų ryšiai

Norint nustatyti, ar paauglių vaikinų ir merginų asmenybės bruožai ir emociniai bei elgesio sunkumai yra tarpusavyje susiję, atlikta koreliacinė analizė. Rezultatai pateikti 3-ioje lentelėje.

3-ioje lentelėje pateikti rezultatai atskleidžia, kad paauglių asmenybės bruožai yra susiję su abiejų lyčių emociniais ir elgesio sunkumais. Pastebėta, kad merginų asmenybės bruožai yra labiau susiję su emociniais ir elgesio sunkumais nei vaikinų.

Nagrinėjant vaikinų asmenybės bruožų ir emocijų bei elgesio sunkumų ryšius pastebėta, kad neurotizmas yra susijęs tiek su internaliais, tiek su eksternaliais sunkumais. Taigi kuo vaikas turi aukštesnius neurotizmo įverčius, tuo jis yra depresiškesnis ($r = 0,51, p < 0,01$), labiau užsisklendęs ($r = 0,22, p < 0,01$), turi somatinių nusiskundimų ($r = 0,33, p < 0,01$), pasižymi agresyviu ($r = 0,28, p < 0,01$) bei delinkventiniu ($r = 0,25, p < 0,01$) elgesiu. Eks-traversija yra susijusi tik su agresyviu elgesiu: kuo labiau vaikas linkęs į ekstraversiją, tuo jis agresyvesnis ($r = 0,21, p < 0,01$). Atvirumas patyrimui yra susijęs su užsisklendimu bei agresyviu elgesiu: kuo vaikas atviresnis pa-

3 lentelė. Vaikinių ir merginų asmenybės bruožų ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšiai

Asmenybės bruožai	Emociniai sunkumai			Elgesio sunkumai	
	Nerimas / depresija	Užsisklendimas	Somatiniai nusiskundimai	Agresija	Delinkvencija
Vaikinai (N = 216)					
Neurotizmas	0,51**	0,22**	0,33**	0,28**	0,25**
Ekstraversija	-0,13	-0,00	-0,11	0,21**	0,08
Atvirumas patyrimui	0,07	0,18**	-0,01	0,15*	0,08
Sutariamumas	-0,02	0,04	-0,09	-0,21**	-0,20**
Sąmoningumas	-0,06	0,07	-0,09	-0,08	-0,16*
Merginos (N = 251)					
Neurotizmas	0,59**	0,41**	0,34**	0,32**	0,21**
Ekstraversija	-0,21**	-0,15*	-0,04	0,13*	-0,08
Atvirumas patyrimui	0,00	0,09	0,12	0,15*	0,07
Sutariamumas	-0,06	-0,10	-0,08	-0,21**	-0,16*
Sąmoningumas	-0,19**	-0,11	-0,07	-0,19**	-0,21**

* p < 0,05, ** p < 0,01

tyrimui, tuo labiau užsisklendęs ($r = 0,18$, $p < 0,01$) ir agresyvus ($r = 0,15$, $p < 0,05$). Nustatyti neigiami ryšiai tarp sutariamumo ir agresyvaus bei delinkventinio elgesio. Vadina- si, kuo vaikinai mažiau sutaria su kitais, tuo pasižymi didesniais agresyvaus ($r = -0,21$, $p < 0,01$) ir delinkventinio elgesio ($r = -0,20$, $p < 0,01$) įverčiais. Sąmoningumas iš viso nėra susijęs nei su vaikinių emociniais, nei su elge- sio sunkumais.

Analizuojant merginų asmenybės bruožų ir emocinių bei elgesio sunkumų ryšius nustaty- ta, kad merginų, kaip ir vaikinių, neurotizmas yra susijęs su visais emocinių ir elgesio sunku- mų kintamaisiais: kuo mergina yra neurotiškes- nė, tuo ji yra depresiškesnė ($r = 0,59$, $p < 0,01$), labiau užsisklendusio ($r = 0,41$, $p < 0,01$), tu- rinti somatinių nusiskundimų ($r = 0,34$, $p < 0,01$), pasižyminti agresyviu ($r = 0,32$, $p < 0,01$) bei delinkventiniu ($r = 0,21$, $p < 0,01$) elgesiu. Taip pat kaip ir vaikinams, merginoms ekstraversija siejasi su agresyviu el- gesiu ($r = 0,13$, $p < 0,05$), tačiau kitaip nei vai- kinams, merginoms ekstraversija dar yra susi- jusi ir su nerimu / depresija ($r = -0,21$,

$p < 0,01$) bei užsisklendimu ($r = -0,15$, $p < 0,05$). Vadinasi, kuo merginos yra ekstra- vertiškesnės, tuo jos yra agresyvesnės, o kuo mažiau ekstravertiškos – tuo depresiškesnės bei labiau užsisklendusios. Identiški (lyginant su vaikiniais) rezultatai gauti nagrinėjant ryšius tarp agresyvaus elgesio ir atvirumo patyrimui ($r = 0,15$, $p < 0,05$) bei tarp agresyvaus elge- sio ir sutariamumo ($r = -0,21$, $p < 0,01$). Taip pat aptikti neigiami ryšiai tarp sutariamumo ir delinkventinio elgesio ($r = -0,16$, $p < 0,01$). Taigi, kuo merginos yra atviresnės patyrimui, tuo agresyvesnės, o kuo blogiau sutaria su ki- tais, tuo labiau linkusios į agresyvų bei delink- ventinį elgesį. Sąmoningumas, kitaip nei vai- kinų, kuriems jokie ryšiai tarp šio asmenybės faktoriaus ir emocinių bei elgesio problemų ne- buvo aptikti, merginoms susijęs su nerimu / depresija ($r = -0,19$, $p < 0,01$), agresyviu ($r = -0,19$, $p < 0,01$) bei delinkventiniu ($r = -0,21$, $p < 0,01$) elgesiu. Vadinasi, kuo merginų są- moningumo įverčiai didesni, tuo mažesni ne- rimo / depresijos, agresyvaus ir delinkventinio elgesio įverčiai joms būdingi.

Taigi koreliacinė analizė parodė, kad tėvų

auklėjimo stiliai, paauglių asmenybės bruožai yra susiję su emociniais ir elgesio sunkumais. Nustatyta, kad tėvų auklėjimo stilius bei paauglių asmenybės bruožai yra labiau susiję su merginų, o ne vaikinų emociniais ir elgesio sunkumais.

Skirtumai tarp lyčių prognozuojant emocinius ir elgesio sunkumus, remiantis tėvų auklėjimo stiliais ir paauglių asmenybės bruožais

Siekiant nustatyti, ar yra skirtumų tarp lyčių numatant paauglių emocinius ir elgesio sunkumus, remiantis tėvų auklėjimo stiliais bei paauglių asmenybės bruožais, atlikta daugialypė regresinė analizė. Buvo atlikta emocinių ir elgesio sunkumų, kaip priklausomų kintamųjų, ir tėvų auklėjimo stilių bei vaikų asmenybės bruožų, kaip nepriklausomų kintamųjų, daugialypė regresinė analizė. Pirma daugialypė regresinė analizė atlikta, norint patikrinti, kaip tėvų auklėjimo stilius gali numatyti emocinius ir elgesio sunkumus. Antrą kartą į regresinę lygtį buvo įtraukti vaikų asmenybės bruožai ir analizuojama, kaip pasikeitė prognozavimo galimybės (pagerėjo / nepagerėjo). Rezultatai pateikti 4-oje lentelėje.

Pirma daugialypė regresinė analizė parodė, kad tėvų auklėjimo stilius ne visai gerai numato paauglių emocinius ir elgesio sunkumus. Ypač tai išryškėja nagrinėjant rezultatus pagal lytį. Merginų emocinių bei elgesio sunkumų regresijos R reikšmingai skiriasi nuo nulio: *nerimo / depresijos* ($F(6,244) = 14,298, p < 0,001$), *užsisklendimo* ($F(6,244) = 4,555, p < 0,001$), *somatinių nusiskundimų* ($F(6,244) = 8,716, p < 0,001$), *agresijos* ($F(6,244) = 8,559, p < 0,001$), *delinkvencijos* ($F(6,244) = 6,753, p < 0,001$). O štai vaikinų tik *nerimo / depresijos* regresijos R reikšmingai skiriasi nuo nulio ($F(6,209) = 4,309, p < 0,001$). Esamos ir nu-

matomos *nerimo / depresijos* reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,33, o merginoms – 0,51. Taigi 11 proc. (R²) nerimo / depresijos sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 26 proc. (R²) – merginoms. Kadangi vaikinams tėvų auklėjimo stiliai daugiau nė vieno iš prie emocinių ir elgesio sunkumų priskiriamų kintamųjų negali numatyti, tai aptarsime tik merginų rezultatus. Esamos ir numatomos *užsisklendimo* reikšmės ryšys merginoms lygus 0,32, *somatinių nusiskundimų* ir *agresijos* – 0,42, *delinkvencijos* – 0,38. Taigi merginoms atitinkamai 10 proc. (R²) užsisklendimo, 18 proc. (R²) somatinių nusiskundimų, 17 proc. (R²) agresijos ir 14 proc. (R²) delinkvencijos sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi.

Vaikinų grupėje du kintamieji yra reikšmingi numatant *nerimo / depresijos* simptomus: tai per didelė motinos globa ($\beta = 0,22, t(209) = 2,234, p < 0,05$) bei tėvo atstūmimas ($\beta = 0,27, t(209) = 2,707, p < 0,01$). Vadinas, šių abiejų kintamųjų didėjimas leidžia prognozuoti vaikinams nerimo / depresijos simptomų ryškėjimą. Kiti kintamieji nenumato nerimo / depresijos simptomų. Reikia pažymėti, kad nors motinos atstūmimas ir emocinė šiluma yra reikšmingai susiję su nerimu / depresija, šie auklėjimo stiliai regresijos lygtyje neleidžia reikšmingai numatyti nerimo / depresijos simptomų. Taigi šie kintamieji nesuteikia daugiau informacijos numatant vaikinų nerimo / depresijos simptomus, kai regresijos lygtyje yra per didelė motinos globa bei tėvo atstūmimas, nes perdėta motinos globa yra reikšmingai susijusi su motinos atstūmimu ($r = 0,43, p < 0,05$) bei emocine šiluma ($r = 0,16, p < 0,05$). Tėvo atstūmimas reikšmingas numatant ir *užsisklendimą* ($\beta = 0,21, t(209) = 2,108, p < 0,05$) bei *delinkvenciją* ($\beta = 0,20, t(209) = 1,980, p < 0,05$). Nei *somatinių nusiskundimų*, nei *agresijos* nė vienas iš tėvų auklėjimo stilių nenumato. Vadinas, tėvo atstūmimas yra vienas svarbiausių kintamųjų

4 lentelė. Regresinės analizės, kurioje tikrinama, kaip tėvų auklėjimo stiliai ir vaikų asmenybės bruožai leidžia prognozuoti vaikinių ir merginų emocinius ir elgesio sunkumus, rezultatai pateikiami regresijos lygties koeficientais (β), koreliacijos koeficientais (R) ir determinacijos koeficientais (R^2)

Tėvų auklėjimo stiliai	Vaikiniai						Merginos					
	Nerimas / depresija	Užsiklen-dimas	Somatiniai nusiskundimai	Agresija	Delink-vencija	Nerimas / depresija	Užsiklen-dimas	Somatiniai nusiskundimai	Agresija	Delink-vencija		
											β	β
Aistūmimas (M)	0,01	-0,09	-0,04	-0,02	-0,05	0,16	0,20*	0,13	0,29**	0,20*		
Emocinė šiluma (M)	-0,15	-0,01	-0,06	-0,03	0,01	-0,04	-0,05	0,01	0,09	-0,03		
Per didelė globa (M)	0,22*	0,18	0,06	0,10	0,12	0,20*	0,10	0,04	-0,03	0,17		
Aistūmimas (T)	0,27**	0,21*	0,13	0,14	0,20*	0,15	0,01	0,12	0,03	-0,05		
Emocinė šiluma (T)	0,02	-0,01	-0,02	0,03	-0,11	-0,13	-0,02	-0,21*	-0,12	0,00		
Per didelė globa (T)	-0,19	-0,10	-0,06	-0,08	-0,09	0,07	0,04	0,13	0,23*	0,11		
R	0,33	0,20	0,13	0,13	0,19	0,51	0,32	0,42	0,42	0,38		
R²	0,11***	0,04	0,02	0,02	0,04	0,26***	0,10***	0,18***	0,17***	0,14***		
Aistūmimas (M)	-0,01	-0,13	-0,06	-0,07	-0,09	0,11	0,19*	0,12	0,29***	0,22*		
Emocinė šiluma (M)	-0,13	-0,03	0,00	0,02	0,11	0,01	0,01	0,04	0,17*	0,03		
Per didelė globa (M)	0,23**	0,17	0,06	0,03	0,08	0,06	-0,01	-0,02	-0,06	0,17		
Aistūmimas (T)	0,24**	0,25**	0,09	0,06	0,14	0,11	-0,03	0,10	-0,00	-0,07		
Emocinė šiluma (T)	0,08	0,05	-0,01	-0,01	-0,15	-0,10	0,00	-0,20*	-0,16	-0,03		
Per didelė globa (T)	-0,21*	-0,11	-0,06	-0,05	-0,05	0,12	0,08	0,15	0,24**	0,12		
Neurotizmas	0,45***	0,18**	0,32***	0,25***	0,21**	0,47***	0,33***	0,24***	0,19**	0,05		
Ekstraversija	-0,20**	-0,15	-0,11	0,25***	0,13	-0,10	-0,12	0,02	0,25***	0,20**		
Atvirumas patyrimui	0,07	0,23**	0,02	0,16*	0,13	-0,05	0,08	0,05	0,05	-0,00		
Sutariamumas	0,06	-0,02	-0,06	-0,33***	-0,23**	-0,00	-0,07	-0,07	-0,24***	-0,18**		
Samoningumas	0,05	0,08	0,02	-0,03	-0,12	0,03	0,04	0,04	-0,13*	-0,18**		
R	0,59	0,35	0,36	0,47	0,40	0,68	0,47	0,48	0,57	0,48		
R²	0,34***	0,13**	0,13**	0,22***	0,16***	0,46***	0,22***	0,23**	0,33***	0,23***		

Paaiškinimas: M = motina; T = tėvas; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

prognozuojant vaikinų emocinius ir elgesio sunkumus.

Merginų grupėje svarbus kintamasis – motinos atstūmimas. Taigi motinos atstūmimo didėjimas leidžia prognozuoti merginų užsisklendimo ($\beta = 0,20$, $t(244) = 2,003$, $p < 0,05$), agresyvaus ($\beta = 0,29$, $t(244) = 3,091$, $p < 0,001$) bei delinkventinio ($\beta = 0,20$, $t(244) = 2,119$, $p < 0,05$) elgesio didėjimą. Taip pat motinos per didelės globos ($\beta = 0,20$, $t(244) = 2,099$, $p < 0,05$) didėjimas numato nerimo / depresijos simptomų ryškėjimą, o tėvo per didelės globos ($\beta = 0,23$, $t(244) = 2,288$, $p < 0,05$) didėjimas – agresyvių elgesį. Tėvo emocinės šilumos mažėjimas ($\beta = -0,21$, $t(244) = -2,312$, $p < 0,05$) prognozuoja merginų somatinių nusiskundimų pagausėjimą. Tėvo atstūmimas bei motinos emocinė šiluma jokios reikšmingos informacijos numatant merginų emocinius ir elgesio sutrikimus nesuteikia.

Taigi tėvų auklėjimo stiliai turi prognostinę vertę vaikinų ir merginų nerimui / depresijai ir tik merginų, bet ne vaikinų užsisklendimui, somatiniams nusiskundimams, agresyviai bei delinkventiniam elgesiui.

Antrą kartą į regresinę lygtį buvo įtraukti paauglių asmenybės bruožai ir analizuojama, kaip pasikeitė prognozavimo galimybės (pagerėjo ar nepagerėjo). Analizės rezultatai atskleidė, kad asmenybės bruožai, įtraukti geriau paaiškinti priklausomus kintamuosius, turėjo įtakos: abiejų lyčių paauglių emocinių ir elgesio sunkumų prognozavimo galimybės pagerėjo.

Tiek vaikinų, tiek merginų emocinių bei elgesio sunkumų regresijos R reikšmingai skiriasi nuo nulio. Taigi nerimas / depresija: vaikinų ($F(11,204) = 9,680$, $p < 0,001$) ir merginų ($F(11,239) = 18,628$, $p < 0,001$); užsisklendimas: vaikinų ($F(11,204) = 2,679$, $p < 0,01$) ir merginų ($F(11,239) = 6,240$, $p < 0,001$); somatiniai nusiskundimai: vaikinų ($F(11,204) = 2,745$, $p < 0,01$) ir merginų ($F(11,239) = 6,555$, $p < 0,001$); ag-

resija: vaikinų ($F(11,204) = 5,159$, $p < 0,001$) ir merginų ($F(11,239) = 10,721$, $p < 0,001$); delinkvencija: vaikinų ($F(11,204) = 3,439$, $p < 0,001$) ir merginų ($F(11,239) = 6,573$, $p < 0,001$). Esamos ir numatomos nerimo / depresijos reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,59, o merginoms – 0,68. Taigi 34 proc. (R2) nerimo / depresijos sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 45 proc. (R2) – merginoms. Esamos ir numatomos užsisklendimo reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,34, o merginoms – 0,47. Vadinasi, 13 proc. (R2) užsisklendimo sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 22 proc. (R2) – merginoms. Esamos ir numatomos somatinių nusiskundimų reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,36, o merginoms – 0,48. Taigi 13 proc. (R2) somatinių nusiskundimų sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 23 proc. (R2) – merginoms. Esamos ir numatomos agresijos reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,47, o merginoms – 0,57. Iš to išeina, kad 22 proc. (R2) agresijos sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 33 proc. (R2) – merginoms. Esamos ir numatomos delinkvencijos reikšmės ryšys vaikinams yra lygus 0,40, o merginoms – 0,48. Taigi 16 proc. (R2) delinkvencijos sklaidos gali būti paaiškinta regresijos lygtimi vaikinams ir 23 proc. (R2) – merginoms.

Vaikinų grupėje net penki kintamieji yra reikšmingi numatant nerimo / depresijos simptomus. Tai du auklėjimo stiliai: per didelė motinos ($\beta = 0,23$, $t(204) = 2,594$, $p < 0,01$) ir tėvo globa ($\beta = -0,21$, $t(204) = -2,118$, $p < 0,05$), tėvo atstūmimas ($\beta = 0,24$, $t(204) = 2,754$, $p < 0,01$) ir du asmenybės bruožai: neurotizmas ($\beta = 0,45$, $t(204) = 7,583$, $p < 0,001$) bei ekstrasversija ($\beta = -0,20$, $t(204) = -2,861$, $p < 0,01$). Taigi šių penkių kintamųjų įverčių didėjimas leidžia prognozuoti vaikinų nerimo / depresijos įverčių didėjimą. Kiti kintamieji nerimo /

depresijos simptomų nenumato. Numatant užsisklendimo įverčius, reikšmingi trys kintamieji: tėvo atstūmimas ($\beta = 0,25$, $t(204) = 2,492$, $p < 0,01$), neurotizmas ($\beta = 0,18$, $t(204) = 2,542$, $p < 0,01$) ir atvirumas patyrimui ($\beta = 0,23$, $t(204) = 2,698$, $p < 0,01$). *Somatiniams nusiskundimams* prognostinę vertę turi tik neurotizmas ($\beta = 0,32$, $t(204) = 4,673$, $p < 0,001$). Numatant vaikinų *agresyvų elgesį* yra reikšmingi net keturi kintamieji ir visi jie – asmenybės bruožai: neurotizmas ($\beta = 0,25$, $t(204) = 3,835$, $p < 0,001$), ekstraversija ($\beta = 0,25$, $t(204) = 3,272$, $p < 0,001$), atvirumas patyrimui ($\beta = 0,16$, $t(204) = 1,988$, $p < 0,05$) bei sutariamumas ($\beta = -0,33$, $t(204) = -4,159$, $p < 0,001$). Bاندant prognozuoti *delinkventinį elgesį* jau tik neurotizmas ($\beta = 0,21$, $t(204) = 3,066$, $p < 0,01$) ir sutariamumas ($\beta = -0,23$, $t(204) = -2,736$, $p < 0,01$) gali turėti reikšmingos informacijos. Nė vienas iš tėvų elgesio stilių nei somatinių nusiskundimų, nei agresyvaus ir delinkventinio elgesio numatymui įtakos neturi.

Merginoms tik vienas asmenybės bruožas – neurotizmas – iš visų į analizę įtrauktų kintamųjų gali numatyti *nerimą / depresiją* ($\beta = 0,47$, $t(239) = 8,530$, $p < 0,001$). *Užsisklendimą* leidžia prognozuoti du kintamieji: motinos atstūmimas ($\beta = 0,19$, $t(239) = 2,001$, $p < 0,05$) ir neurotizmas ($\beta = 0,33$, $t(239) = 5,060$, $p < 0,001$); *somatinius nusiskundimus* taip pat du kintamieji: tėvo emocinė šiluma ($\beta = -0,20$, $t(239) = -2,270$, $p < 0,05$) ir neurotizmas ($\beta = 0,24$, $t(239) = 3,599$, $p < 0,001$). Numatant *agresyvų elgesį* yra reikšmingi net septyni kintamieji: trys tėvų auklėjimo stiliai ir keturi asmenybės faktoriai. Taigi merginų agresiją numato motinos atstūmimas ($\beta = 0,29$, $t(239) = 3,357$, $p < 0,001$), emocinė šiluma ($\beta = 0,17$, $t(239) = 2,041$, $p < 0,05$), per didelė tėvo globa ($\beta = 0,24$, $t(239) = 2,663$, $p < 0,01$), neurotizmas ($\beta = 0,19$, $t(239) = 3,121$, $p < 0,01$), ekstraversija ($\beta = 0,25$, $t(239) = 4,068$, $p < 0,001$), sutariamumas ($\beta = -0,24$,

$t(239) = -4,215$, $p < 0,001$) ir sąmoningumas ($\beta = -0,13$, $t(239) = -2,150$, $p < 0,05$). Prognozuojant delinkventinį elgesį iš tėvų auklėjimo stilių tik motinos atstūmimas ($\beta = 0,22$, $t(239) = 2,314$, $p < 0,05$) turi prognostinę vertę. Trys asmenybės bruožai: ekstraversija ($\beta = 0,20$, $t(239) = 3,100$, $p < 0,001$), sutariamumas ($\beta = -0,18$, $t(239) = -2,872$, $p < 0,001$) ir sąmoningumas ($\beta = -0,18$, $t(239) = -2,843$, $p < 0,05$) yra reikšmingi numatant šį elgesio sunkumą.

Reikia pažymėti, kad yra vienintelis kintamasis, padedantis geriau prognozuoti tiek vaikinų, tiek merginų emocinius ir elgesio sunkumus (išskyrus merginų delinkventinį elgesį), tai – *neurotizmas*. Ekstraversija padeda vienodai gerai prognozuoti abiejų lyčių paauglių agresyvų elgesį, tik vaikinų – nerimą / depresiją ir tik merginų – delinkventinį elgesį. Atvirumas patyrimui užsisklendimą bei agresyvų elgesį prognozuoja vaikinams, o merginų emocijų ir elgesio sunkumų prognozei jokios įtakos neturi. O štai sutariamumas tiek vaikinams, tiek merginoms leidžia numatyti elgesio sunkumus, tačiau emocijų sunkumų nenumato. Sąmoningumas, kaip asmenybės bruožas, regresijos lygtyje, numatant sunkumus vaikinams, nesuteikia jokios informacijos, o merginoms padeda numatyti agresyvų bei delinkventinį elgesį.

Iš daugialypės regresinės analizės rezultatų matyti, kad vaikinų ir merginų emocijoms bei elgesio sunkumams turi įtakos ir tėvų auklėjimo stilius, ir paauglių asmenybės bruožai. Iš visų emocijų ir elgesio sunkumų pagal tėvų auklėjimo stilius geriausiai galima numatyti vaikinų nerimą / depresiją bei agresiją, o pagal tėvų auklėjimo pobūdį kur kas geriau galima numatyti merginų tiek internalius, tiek eksternalius sunkumus. Nustatyta, kad įtraukus papildomus kintamuosius – asmenybės bruožus – akivaizdžiai pagerėjo tiek vaikinų, tiek merginų emocijų ir elgesio sunkumų prognozavimo galimybės, tik skiriasi proporcijos – tē-

vų auklėjimo stilius turi mažiau, o paauglių asmenybės bruožai – daugiau prognostinės vertės. Taip pat atskleista, kad remiantis tėvų auklėjimo stiliumi bei paauglių asmenybės bruožais, merginų emocinius ir elgesio sunkumus galima numatyti geriau nei vaikinų.

Rezultatų aptarimas

Palyginus emocinių ir elgesio sunkumų ir tėvų auklėjimo stilių bei asmenybės bruožų įverčius išryškėjo skirtumai pagal paauglių lytį. Tai iš dalies patvirtina mūsų darytą pirmąją prielaidą. Nustatyta, kad merginos pasižymi aukštesniais emocinių sunkumų (nerimo / depresijos, užsisklendimo ir somatinių nusiskundimų) įverčiais nei vaikinai. Tai sutampa ir su pačių straipsnio autorių ankstesnių tyrimų rezultatais (Malinauskienė ir Žukauskienė, 2007; 2004), ir su daugelio kitų tyrėjų skelbtais duomenimis (pvz., Akse et al., 2004; Broberg et al., 2001; Overbeek et al., 2001). Įprastai daugumoje tyrimų, nagrinėjant paauglių elgesio sunkumus, išryškėja lyčių skirtumai: vaikinai pasižymi didesniais agresyvaus ir / ar delinkventinio elgesio įverčiais nei merginos (pvz., Broberg et al., 2001; Overbeek et al., 2001). Tačiau mūsų tyrimo duomenų analizė parodė, kad elgesio sunkumų įverčiai pagal lytį nesiskia, t. y. tiek vaikinai, tiek merginos vienodai linkę į agresyvų ir delinkventinį elgesį. Tai galima susieti su M. Rönnlund ir E. Karlsson (2006), O. Malinauskienės ir R. Žukauskienės (2007) tyrimais, kuriuose skirtumų pagal lytį, nagrinėjant elgesio sunkumus, neaptikta. Tai gi ši tendencija ne pirmą kartą pastebima ir reikalauja išsamesnio nagrinėjimo, galbūt į analizę įtraukiant tokius kintamuosius kaip santykiai su bendraamžiais bei tėvais. Pravartu būtų tyrime naudoti ir kitus elgesio sunkumams tirti skirtus klausimynus.

Nustatyta, kad merginos turi ryškiau išreikštus visus penkis nagrinėtus asmenybės bruožus nei vaikinai, o tėvai emocinę šilumą labiau naudoja dukterų, o ne sūnų atžvilgiu, kiti du auklėjimo stiliai (atstūmimas ir perdėta globa) panašiai naudojami tiek mergaičių, tiek berniukų atžvilgiu.

Pasitvirtino ir antra mūsų prielaida, kad yra ryšys tarp paauglių emocinių bei elgesio sunkumų ir tėvų auklėjimo stiliaus bei asmenybės bruožų, ir šis ryšys skiriasi pagal lytį. Dauguma mūsų tyrimo rezultatų sutampa su kitų tyrėjų darbais, kai kalbame apie merginas, o ne apie vaikus. Daugelis tyrimų (Akse et al., 2004; Buehler and Gerard, 2002; Chang et al., 2003; Milne and Lancaster, 2001; Muris et al., 2003; Parker, 1979) patvirtino, kad kuo labiau tėvai vaikus atstumia arba pernelyg globoja, tuo labiau paaugliai linkę patirti emocinius ir elgesio sunkumus. Ypač daug tyrėjų pabrėžia atstūmimo ir perdėtos globos, kaip auklėjimo stilių, ir paauglių depresiškumo bei agresyvumo sąsajas. Nors šių kintamųjų ryšiai yra glaudūs, priežastingumas taip iki galo ir nėra aiškus. Dažniausiai manoma, kad agresyvus ir delinkventinis elgesys yra tėvų atstūmimo, nerimo ir depresiškumo rezultatas. Pavyzdžiui, J. Akse ir kt. (2004) teigia, kad kuo labiau tėvai paauglius atstumia, tuo labiau jie tampa nerimastingi, depresiški, o paskui ir agresyvūs. Taip pat tvirtinama, kad emocinės šilumos gausa susijusi su mažesniais emocinių sunkumų įverčiais (Muris et al., 2003). Tai iš dalies patvirtina ir mūsų gauti rezultatai. Merginoms iš tiesų tiek motinos, tiek tėvo atstūmimas, per didelė globa, per maža emocinė šiluma yra susiję su nerimu / depresija, užsisklendimu, somatiniais nusiskundimais, agresyviu bei delinkventiniu elgesiu. O štai vaikinams tėvo ir motinos atstūmimas yra susijęs su nerimu / depresija ir tik motinos (bet ne tėvo) emocinė ši-

luma bei per didelė globa siejasi su nerimu / depresija. Tai atitiktų L. G. Colarossi ir J. S. Eccles (2003) tvirtinimą, kad būtent motinos parama daro didžiausią poveikį paauglių depresijai. Taip pat yra manoma, kad merginoms tarpasmeninių santykių pobūdis svarbesnis nei vaikinams, todėl jos, kai jaučiasi atstumtos tėvų, yra labiau linkusios į depresiškumą nei vaikinai (Feinberg et al., 2000; Gjerde et al., 1988). Vaikinių elgesio sunkumai ir tėvų auklėjimo stiliai apskritai nėra susiję. Tai prieštarauja kai kurių autorių nuomonei (pvz., Steinberg et al., 1994). Tačiau yra darbų, kuriuose tvirtinama, kad perdėta tėvų globa yra susijusi su depresijos simptomais tik merginoms, bet ne vaikinams (Avison and McAlpine, 1992). J. S. Finkelstein ir kt. (2001) mano, kad tėvų kontrolė bei globa yra susijusi su paauglio lytimi, todėl tokius rezultatus aiškina tuo, kad visuomenėje yra įprasta paauglystėje merginoms suteikti mažiau savarankiškumo, griežčiau jas kontroliuoti, daugiau globoti nei vaikus.

Tik vienas iš penkių asmenybės bruožų – neurotizmas, mūsų tyrime teigiamai susijęs ir su emociniais, ir su elgesio sunkumais abiem lytims. Neurotizmo sąsajas su nerimu / depresija, užsisklendimu, somatiniais nusiskundimais, agresyviu bei delinkventiniu elgesiu pabrėžia daugelis tyrėjų (Akse et al., 2004; Ehrler et al., 1999; Guerin et al., 1997). Kadangi merginos pasižymi aukštesniais nerimo / depresijos, užsisklendimo bei somatinių nusiskundimų įverčiais, tai ir aukštesni nei vaikinių neurotizmo įverčiai nekelia nuostabos. Įdomu tai, kad atvirumas patyrimui tiek vaikinams, tiek merginoms yra susijęs su elgesio agresyvėjimu, o vaikinams dar ir su užsisklendimo didėjimu. Galbūt atviras patyrimui paauglys yra smalsesnis naujiems dalykams, ieško naujovių, aktyvesnis, nori išbandyti kuo daugiau užsiėmimų, todėl ir natūraliai yra agresyvesnis. Tai atitiktų atvirumo patyrimui matmens žemesniojo lyg-

mens bruožo „veikla“ apibūdinimą (Žukauskienė ir Barkauskienė, 2006). Abiem lytims ekstraversija teigiamai susijusi su agresyviu elgesiu, tačiau kitaip nei vaikinams, merginoms ekstraversija dar yra neigiamai susijusi ir su nerimu / depresija bei užsisklendimu. Tiriant merginų elgesį gautus rezultatus patvirtina D. J. Ehrler ir kt. (1999) tyrimo rezultatai. Sąmoningumas nėra susijęs su vaikinių emociniais ir elgesio sunkumais. Priešingai – kuo merginų sąmoningumo įverčiai didesni, tuo joms būdingi mažesni nerimo / depresijos, agresyvaus ir delinkventinio elgesio įverčiai. Tai patvirtintų J. B. Asendorpf ir M. A. G. van Aken (2003), D. J. Ehrler ir kt. (1999) tyrimo išvadas, kad sąmoningumas yra neigiamai susijęs su elgesio sunkumais. Tai taip pat galima susieti su M. E. Lamb ir kt. (2002) atliktu tyrimu, kuriame nurodoma, kad sukalbamesniems ir sąmoningesniems vaikams reikia mažiau laiko perprasti grupės viduje galiojančias taisykles, jie turi užmezgę glaudesnius ryšius su bendramžiais, geriau prisitaiko mokykloje. Taigi sąmoningos, gerai su kitais sutariančios paauglės bus mažiau nerimastingos / depresiškos ir agresyvios nei tos, kurios blogiau sutaria su kitais ir pasižymi žemesniu sąmoningumo lygmeniu. Sutariamumas su kitais tiek vaikinams, tiek merginoms yra neigiamai susijęs su agresyviu ir delinkventiniu elgesiu. Tai patvirtina ir kitų tyrėjų darbai (Asendorpf and van Aken, 2003; Ehrler et al., 1999; Krueger and Tackett, 2003).

Mūsų tyrime nustatyta, kad tėvų auklėjimo stilius bei paauglių asmenybės bruožai yra labiau susiję su merginų, o ne vaikinių emociniais ir elgesio sunkumais. Kaip paaiškinti šiuos lyčių skirtumus, nėra iki galo aišku, nes trūksta ir teorinio pagrindimo, ir empirinių tyrimų, nagrinėjančių būtent šiuos kintamuosius paauglystėje.

Mūsų tyrime buvo patvirtinta ir trečia prielaida, kad yra skirtumų tarp lyčių prognozuo-

jant emocinius ir elgesio sunkumus, remiantis tėvų auklėjimo stiliumi bei paauglių asmenybės bruožais. Iš daugialypės regresinės analizės rezultatų matyti, kad vaikinų emocinius bei elgesio sunkumus tėvų auklėjimo stilius prognozuoja blogiau nei paauglių asmenybės bruožai. Iš visų emocinių ir elgesio sunkumų geriausiai galima numatyti vaikinų nerimą / depresiją ir agresiją. Tokie rezultatai neturėtų stebinti, nes depresija ir agresija dažniausiai pasireiškia kartu (Wenar and Kerig, 2000), šie kintamieji yra labai glaudžiai susiję. Pavyzdžiui, J. Akse ir kt. (2004) nustatė, kad kuo paaugliai depresiškesni, tuo agresyvesni. Taip pat mūsų tyrime atskleista, kad, remiantis tėvų auklėjimo stiliumi bei paauglių asmenybės bruožais, merginų emocinius ir elgesio sunkumus galima geriau numatyti nei vaikinų. Negausiuose tyrimuose minima tėvų atstūmimo prognostinė reikšmė emociniams ir elgesio sunkumams mūsų tyrime pasitvirtino iš dalies: mat vaikams tik tėvo atstūmimas reikšmingai numato nerimą / depresiją bei užsisklendimą, o merginoms – tik motinos atstūmimas tėra reikšmingas numatant užsisklendimą bei agresyvų ir delinkventinį elgesį. Per didelė motinos globa vaikams prognozuoja aukštesnius nerimo / depresijos įverčius. Tai atitinka L. Milne ir S. Lancaster (2001) tyrimo rezultatus. Kai kurių autorių (pvz., Colarossi and Eccles, 2003) minima tėvų emocinės šilumos reikšmė prognozuojant menkus depresijos įverčius mūsų atveju nepasitvirtino.

Asmenybės bruožai taip pat yra reikšmingi (net labiau už tėvų auklėjimo stilių) prognozuojant paauglių emocinius ir elgesio sunkumus. Vienintelis kintamasis, padedantis geriau prognozuoti emocinius ir elgesio sunkumus abiem lytims (išskyrus merginų delinkventinį elgesį), tai – neurotizmas. Ekstraversija padeda vienodai gerai prognozuoti abiejų lyčių paauglių agresyvų elgesį, tik vaikinų – nerimą /

depresiją, ir tik merginų – delinkventinį elgesį. Tai patvirtintų Jr. S. J. Huey ir J. R. Weisz (1997) tyrimo rezultatus, kurie atskleidė, kad neurotizmas numato emocinius, o ekstraversija – ir elgesio, ir emocinius sunkumus. Atvirumas patyrimui užsisklendimą bei agresyvų elgesį prognozuoja vaikams, o merginų emocijų ir elgesio sunkumų prognozei jokios įtakos neturi. O sutariamumas tiek vaikams, tiek merginoms leidžia numatyti elgesio sunkumus, tačiau emocinių sunkumų nenumato. Sąmoningumas, kaip asmenybės bruožas, regresijos lygtyje, numatant sunkumus vaikams, nesuteikia jokios informacijos, bet padeda numatyti agresyvų bei delinkventinį merginų elgesį. Tai vėlgi sutaptų su Jr. S. J. Huey ir J. R. Weisz (1997) tyrimo rezultatais. Tačiau šių autorių tyrime lyčių skirtumai nebuvo nagrinėjami.

Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės.

Reikia nurodyti ir keletą mūsų darbo ribotumų. Pirma, mūsų duomenys remiasi paauglių savistaba (angl. *self-reports*), todėl atsakymai galėjo būti šališki. Pasak T. M. Achenbach, S. H. McConaughy ir C. T. Howell (1987), kiti asmenys (tėvai, mokytojai) taip pat gali pastebėti emocinius ir / ar elgesio sunkumus, todėl vertėtų ir jų vertinimus įtraukti į analizę. Antra, labai nedaug tėra tyrimų, nagrinėjančių tėvų auklėjimo stilių, paauglių emocinių ir elgesio sunkumų bei asmenybės bruožų kintamuosius atsižvelgiant į lyčių skirtumus. Taigi mūsų tyrimo rezultatų palyginimas su kitų tyrėjų duomenimis yra gana ribotas. Trečia, mūsų imtis – vyresnieji paaugliai, nes NEO-FFI klausimyną rekomenduojama naudoti tik nuo 17 metų. O štai kituose tyrimuose imtys dažnai buvo sudarytos iš jaunų suaugusiųjų.

Išvados

1. Emociniai ir elgesio sunkumai, asmenybės bruožai bei tėvų auklėjimo stilius

skiriasi pagal paauglių lytį: merginos pasižymi aukštesniais emocinių sunkumų bei asmenybės bruožų įverčiais nei vaikinai, o tėvai emocinę šilumą labiau naudoja dukterų, o ne sūnų atžvilgiu.

2. Tėvų auklėjimo stilius bei paauglių asmenybės bruožai yra labiau susiję su merginų, o ne vaikinų emociniais ir elgesio sunkumais.

LITERATŪRA

Achenbach T. M. Manual for the Child Behavior Checklist/4–18 and 1991 profile. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry, 1991.

Achenbach T. M., McConaughy S. H., Howell C. T. Child/adolescent behavioral and emotional problems: Implications of cross-informant correlations for situational specificity // *Psychological Bulletin*. 1987, vol. 101, p. 213–232.

Akse J., Hale III W. W., Engels R. C. M. E., Rajmakers Q. A. W., Meeus W. H. J. Personality, perceived parental rejection and problem behavior in adolescence // *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 2004, vol. 39, p. 980–988.

Arrindell W. A., Perris C., Eisemann M., Van der Ende J., Gaszner P., Iwaawaki S., Maj M., Zhang J. E. Parental rearing behaviour from a crosscultural perspective: A summary of data obtained in 14 nations // *Parenting and Psychopathology* / Ed. by C. Perris, W. A. Arrindell, M. Eisemann. Chichester: Wiley, 1994. P. 145–172.

Arrindell W. A., Sanavio E., Aquilar G., Sica C., Hatzichristou C., Eisemann M., Recinos L. A., Gaszner P. M., Battagliese G., Kallai J., Van Der Ende J. The development of a short form of the EMBU: Its appraisal with students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy // *Personality and Individual Differences*. 1999, vol. 27, p. 613–628.

Asendorpf J. B., van Aken M. A. G. Personality-relationship transaction in adolescence: Core versus surface personality characteristics // *Journal of Personality*. 2003, vol. 71, p. 629–666.

Asher S. R. Recent advances in the study of peer rejection // *Peer Rejection in Childhood* / Ed. by S. R. Asher, J. D. Coie. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. P. 3–14.

3. Paauglių emociniams bei elgesio sunkumams tėvų auklėjimo stilius turi mažiau, o paauglių asmenybės bruožai – daugiau prognostinės vertės. Remiantis tėvų auklėjimo stiliumi bei paauglių asmenybės bruožais, merginų emocinius ir elgesio sunkumus galima geriau numatyti nei vaikinų.

Avison W. R., McAlpine D. D. Gender differences in symptoms of depression among adolescents // *Journal of Health and Social Behavior*. 1992, vol. 33, p. 77–96.

Belsky J., Isabella R. A. Maternal, infant, and social-contextual determinants of attachment security // *Clinical Implications of Attachment* / Ed. by J. Belsky, T. Nezworski. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 1988. P. 41–94.

Broberg A. G., Ekeroth K., Gustafsson P. A., Hansson K., Hägglöf B., Ivarsson T., Larsson B. Self-reported competencies and problems among Swedish adolescents: A normative study of the YSR // *European Child and Adolescent Psychiatry*. 2001, vol. 10, p. 186–193.

Buehler C., Gerard J. M. Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents's maladjustment // *Journal of Marriage and the Family*. 2002, vol. 64, p. 78–93.

Buss A. H., Plomin R. Temperament: Early developing personality traits. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 1984.

Campbell S. B. Mother-infant interaction as a function of maternal ratings of temperament // *Child Psychiatry and Human Development*, 1979, vol. 10, p. 67–76.

Chang L., Schwartz D., Dodge K. A., McBride-Chang C. Harsh parenting in relation to child emotion regulation and aggression // *Journal of Family Psychology*. 2003, vol. 17, p. 598–606.

Costa P. T., McCrae R. R. Revised NEO personality inventory (NEO PI-R) and NEO five-factor inventory (NEO-FFI). Professional manual. Odessa: Psychological Assessment Resources, 1992.

Colarossi L. G., Eccles J. S. Differential effects of support providers on adolescents' mental health // *Social Work Research*. 2003, vol. 27 (1), p. 19–30.

Darling N., Steinberg L. Parenting style as context: An integrative model // *Psychological Bulletin*. 1993, vol. 113, p. 487–496.

Digman J. Child personality and temperament: Does the five-factor model embrace both domains? // *The Developing Structure of Temperament and Personality from Infancy to Adulthood* / Ed by C. F. Halverson, G. A. Kohnstamm, R. P. Martin. Hillsdale, New Jersey: Erlbaum, 1994. P. 189–207.

Ehrler D. J., Evans J. G., McGhee R. L. Extending Big-Five theory into childhood: A preliminary investigation into the relationship between the Big-Five personality traits and behavior problems in children // *Psychology in the Schools*. 1999, vol. 36, p. 451–458.

Eisemann M. Parental rearing practices and psychopathology // *Revista Psiquiatria Faculdade Medicina Barcelona*. 1988, vol. 15, p. 243–254.

Eron L. D., Huesmann L. R., Zelli A. The role of parental variables in the learning of aggression // *The Development and Treatment of Childhood Aggression* / Ed. by D. Pepler, K. Rubin. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1991. P. 169–188.

Feinberg M. E., Howe G. W., Reiss D., Hetherington M. E. Relationships between perceptual differences of parenting and adolescent antisocial behavior and depressive symptoms // *Journal of Family Psychology*. 2000, vol. 14, p. 531–555.

Finkelstein J. S., Donenberg G. R., Martinovich Z. Maternal control and adolescent depression: Ethnic differences among clinically referred girls // *Journal of Youth and Adolescence*. 2001, vol. 30 (2), p. 155–169.

Gjerde P. F., Block J., Block J. H. Depressive symptoms and personality during late adolescence: Gender differences in the externalization – internalization of symptom expression // *Journal of Abnormal Psychology*. 1988, vol. 97, p. 475–486.

Guerin D. W., Gottfried A. W., Thomas C. W. Difficult temperament and behaviour problems: A longitudinal study from 1.5 to 12 years // *International Journal of Behavioral Development*. 1997, vol. 21 (1), p. 71–90.

Huey Jr. S. J., Weisz J. R. Ego control, ego resiliency, and the five-factor model as predictors of behavioral and emotional problems in clinic-referred children and adolescents // *Journal of Abnormal Psychology*. 1997, vol. 106, p. 404–415.

John O. P., Caspi A., Robins R. W., Moffitt T. E., Stouthamer-Loeber M. The 'little five': Exploring the nomological network of the five-factor model of personality in adolescent boys // *Child Development*. 1994, vol. 65, p. 160–178.

Kagan J. *The Nature of the child*. New York: Basic Books, 1984.

Krueger R. F., Caspi A., Moffitt T. E., Silva P. A., McGee R. Personality traits are differentially linked to psychopathology: A multi-trait/multi-diagnosis study of an adolescent birth cohort // *Journal of Abnormal Psychology*. 1996, vol. 105, p. 299–312.

Krueger R. F., Tackett J. L. Personality and psychopathology: Working toward the bigger picture // *Journal of Personality Disorders*. 2003, vol. 17, p. 109–128.

Lamb M. E., Chuang S. S., Wessels H., Broberg A. G., Hwang C. P. Emergence and construct validation of the big five factors in early childhood: A longitudinal analysis of their ontogeny in Sweden // *Child Development*. 2002, vol. 73, p. 1517–1524.

Maccoby E. E., Martin J. A. Socialization in the context of the family: Parent–child interaction // *Handbook of Child Psychology*. Vol. 4. Socialization, Personality and Social Development / Ed. by P. H. Mussen, E. M. Hetherington. 4th ed. New York: Wiley, 1983. P. 1–101.

Malinauskienė O., Žukauskienė R. Paauglių depresijos simptomų, savivertės, šeimos socialinio-ekonominio statuso ir tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos // *Psichologija*. 2004, t. 30, p. 17–31.

Malinauskienė O., Žukauskienė R. Paauglių emocijų ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai // *Psichologija*. 2007, t. 35, p. 19–31.

Milne L., Lancaster S. Predictors of depression in female adolescents // *Adolescence*. 2001, vol. 36 (142), p. 207–224.

Muris P., Meesters C., Van Den Berg S. Internalizing and externalizing problems as correlates of self-reported attachment style and perceived parental rearing in normal adolescents // *Journal of Child and Family Studies*. 2003, vol. 12 (2), p. 171–183.

Overbeek G., Vollebergh W., Meeus W., Engels R., Luijckers E. Course, co-occurrence, and longitudinal associations of emotional disturbance and delinquency from adolescence to young adulthood: A six-year three-wave study // *Journal of Youth and Adolescence*. 2001, vol. 30 (4), p. 401–427.

Parker G. Parental characteristics in relation to depressive disorders // *British Journal of Psychiatry*. 1979, vol. 134, p. 138–147.

Rönnlund M., Karlsson E. The relation between dimensions of attachment and internalizing or externalizing problems during adolescence // *The Journal of Genetic Psychology*. 2006, vol. 167 (1), p. 47–63.

Rothbart M. K., Ahadi S. A., Evans D. E. Temperament and personality: Origins and outcomes // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2000, vol. 78, p. 122–135.

Shiner R., Caspi A. Personality differences in childhood and adolescence: Measurement, development, and consequences // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2003, vol. 44, p. 2–32.

Steinberg L., Lamborn S. D., Darling N., Mounts N. S., Dornbusch S. M. Over-time changes in adjustment and competence among adolescent from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families // *Child Development*. 1994, vol. 65, p. 754–770.

Waldman T. L., Silber D. E., Holmstrom R. W., Karp S. A. Personality characteristics of incest survivors on the Draw-A-Person Questionnaire // *Journal of Personality Assessment*. 1994, vol. 63, p. 97–104.

Wenar C., Kerig, P. *Developmental psychopathology: From infancy through adolescence* (4th ed.). Boston: McGraw-Hill, 2000.

Žukauskienė R. Barkauskienė R. Lietuviškosios NEO PI-R versijos psichometriniai rodikliai // *Psichologija*. 2006, t. 33, p. 7–21.

PERSONALITY AND PARENTAL REARING PRACTICES AS PREDICTORS OF ADOLESCENT EMOTIONAL AND BEHAVIORAL PROBLEMS: GENDER DIFFERENCES IN PREDICTIVE ACCURACY

Rita Žukauskienė, Oksana Malinauskienė

Summary

Many models of psychological development are based on the assumption that parent's actions are linked to, or the cause of, a child's behavior. Information about childhood experiences, particularly parental rearing behaviour, is of importance in the clinical investigation of adjustment problems in adolescence. It has been well documented that adolescents run a heightened risk for emotional and behavioral problems when they feel rejected or overprotected by their parents and that parental rejection and overprotection has different effects for gender in developing emotional and behavioral problems. In general, the perceptions of early negative parental behavior are found to be connected to maladjustment and problem behaviors with internalizing as well as externalizing symptoms in adolescence. High perceived parental overinvolvement, rejection, and low emotional warmth correlates with low adjustment and low self-esteem, externalizing disorders, childhood depression, obsession-compulsion, and psychosomatic complaints, and parental control and absence of autonomy is connected with anxiety disorders. Adolescent delinquents perceived their parents as more rejecting, overprotecting, and less emotionally warm than normal adolescents. The perceptions of parental rejection and overprotection in the group of adolescent delinquents also correlated with attention and social problems and somatic complaints. Whether personality in combination with gender plays a role in the asso-

ciation between parental rejection and overprotection and emotional and behavioral problems has not yet received much attention. This study focuses on assessment of personality and parental rearing practices as predictors of adolescent emotional and behavioral problems and gender differences in predictive accuracy of emotional and behavioral problems. Data is used from longitudinal study on development of adjustment problems from childhood to adolescence. A total of 467 adolescent (251 girls and 216 boys), ages 16–17, completed questionnaires about parental rearing practices EMBU (The Egna Minnen Beträffande Uppfostran for Children, Arrindell et al., 1999). EMBU is a short 34-item questionnaire that intends to measure children and adolescents' perception of three main aspects of parental rearing behaviour: Emotional Warmth, Rejection and Overprotection. Adolescents also completed questionnaires about their emotional and behavioral problems (YSR 11/18, Achenbach, 1991), and personality traits (NEO-FFI, Costa and McCrae, 1992). Girls scored higher on emotional problems (but not on behavioral problems) than boys. Parental behavior was more strongly associated with girls' emotional and behavioral problems, in comparison to boys. Regression analysis revealed that parental rearing behavior is less significant predictors of emotional and behavioral problems in adolescence, than personality traits. Furthermore, parental rearing behavior and personality traits (namely,

neuroticizm) were stronger predictors of emotional and behavioral problems for girls in comparison to boys. Overall, parental rearing practices and personality traits of adolescents are better predictors for

emotional and behavioral problems of girls in comparison to boys.

Keywords: adolescents, emotional and behavioral problems, personality traits, parental rearing behavior.

Iteikta 2008-07-30